

Skýrsla um dvöl Hallgríms Indriðasonar hjá Skov- og Naturstyrelsen í Danmörku 19. september til 31. október 2009

Undirritaður hlaut styrk frá Skógrækt ríkisins og Norrænu ráðherranefndinni til þess að kynna sér starfsemi og skipulag Skov- og Naturstyrelsen í Danmörku. Skov- og Naturstyrelsen er systurstofnun Skógræktar ríkisins á Íslandi.

Skov- og Naturstyrelsen

Danska ríkisskógræktin heyrði upphaflega undir landbúnaðarráðuneytið en árið 1972, þegar stofnað var til danska umhverfisráðuneytis var ríkisskógræktin flutt þangað. Við það tækifæri var nokkrum stofnunum slegið saman og myndað það sem nú heitir Skov- og Naturstyrelsen (SNS). Við sameininguna voru eftirtaldar stofnanir einnig lagðar undir umhverfisráðuneytið sem svo mynduðu SNS: Fredningsstyrelsen, Skogstyrelsen og Miljöstyrelsen. Nokkrar skipulagsbreytingar hafa verið gerðar á SNS eftir að stofnunin var flutt undir umhverfisráðuneytið.

Meðan á dvöl minni í Danmörku stóð hafði ég aðstöðu á aðalskrifstofu SNS að Haraldsgade 53, Kaupmannahöfn. Þar var tækifæri til að kynnast og taka þátt í hverri þeirri starfsemi er áhuga vakti. Einnig hafði ég aðgang að innra neti stofnunarinnar og gat leitað til fjölda starfsmanna í því skyni að afla upplýsinga um skipulag, verkefni og árangur SNS á þeim tæpu 40 árum sem liðin eru frá skipulagsbreytingunum sem getið er um hér að ofan. Þeir þættir sem helst vöktu áhuga minn og verður sérstaklega getið í þessari greinargerð voru eftirtaldir:

1. Upphaf skógræktar í Danmörku
2. Núverandi skipulag Skov-og Naturstyrelsen (SNS)
3. Opinber stuðningur við skógrækt hjá einstaklingum
4. Skipulag nýrra skógræktarsvæða og tenging þeirra við skipulag sveitarfélaga
5. Útivist í skógum og þjónusta við útivistarfólk

1. Upphaf skógræktar í Danmörku

Árhundruðum saman höfðu Danir litið á skógana sem óþrjótandi uppsprettu eldiviðar, tímurs, vettvang dýraveiða og beitar. Þegar komið var fram á 18. öld er talið að skógarþekjan hafi aðeins numið um 4–5% af flatarmáli landsins. Við þessar aðstæður hófu framsýnir menn að tala fyrir eflingu skógræktar og verndun skóga.

Upphaf skipulagðrar skógræktar er oft rakin til þeirra Carl Christian Gram og Johann Georg von Langens. Sá fyrrnefndi vann ötullega að framgangi tilskipunar um skógrækt í Danmörku sem tók gildi um 1750. Johann von Langens var þýskur skógfræðingur sem hóf skipulagðar tilraunir með erlendar trjátegundir, útplöntun og sáningu skóga í Danmörku að ósk Friðriks V. Danakonungsins. Hann lagði síðar grundvöll að mælingakerfi, kortlagningu og reitaskiptingu skóga sem nútíma skógfræði byggist á.

Ein af ástæðum þess að Friðrik V. Danakonungur (1746–1766) samþykkti tilskipun um skipulagða skógrækt var meðal annars sú að aldalöng hnignun skóganna hafði dregið mjög úr möguleikum konungs til dýraveiða í skógum krúnunnar. Skortur á innlendum skógarafurðum til upphitunar og bygginga varð einnig veigamikil ástæða þess hve vel gekk að koma tilskipuninni um endurreisn skóga landsins í framkvæmd. Þegar Danir hófu skógrækt á árunum í kringum 1750 var landið háð innflutningi á 6000 m³ af eldiviði árlega. Vegna stöðugs ófriðar á þessum tíma og vaxandi þarfa fyrir innflutning á trjávöru varð aukin skógrækt fljótlega þáttur í þjóðaröryggi til lengri tíma litið.

Athyglisvert er að hugsa til þess að þegar Danir hvöttu til skógræktar á Íslandi um aldamótin 1900 voru rök hvatamannanna þeirra Ryder og Prytz að nokkru leyti þau sömu, þ.e. tryggja átti landsmönnum eldivið til upphitunar.

2. Skipulag Skov-og Natursstyrelsen

Í því breytingaferli sem átti sér stað með tilfærslu dönsku skógræktarinnar frá landbúnaðarráðuneyti til umhverfisráðuneytis árið 1972 má segja að forsendur skógræktarinnar hafi breyst verulega. Ákveðið var að öll ríkisstyrkt skógrækt skyldi fyrst og fremst þjóna útivist, náttúru og mótun landslags. Aðrir nýtingarmöguleikar skyldu víkja fyrir þessari frumþjónustu. Til (þess) að þessi megin markmið næðu bæði til einkarekinna skóga og skóga í opinberri eigu var einstaklingum og félögum sem eiga og reka skóga boðið að sækja um styrki til útivistar- og umhverfisskógræktar. Styrktarkerfið miðar þó að því að opinberum markmiðum um skógrækt í Danmörku skuli náð. Þannig eru ríkisstyrkir til skógræktar fyrst og fremst til þess að ná heildarmarkmiði skógræktar í Danmörku.

Skógrækt á vegum danska ríkisins er yfirleitt kostuð af framlögum til rekstrar og fjárfestinga SNS. Einnig er veitt fjármunum úr sjóði sem ætlaður er til umhverfisframkvæmda (Naturforvaltningsmidler) . Samstarf er um kostnaðarskiptingu milli sveitarfélaga og ríkis um skógræktarverkefni sem tengjast borgarskógrækt.

3. Opinber stuðningur við skógrækt í Danmörku

Í samræmi við landsáætlun um skógrækt í Danmörku (Nationalskovprogrammet) sem samþykkt var á danska þinginu árið 2002 hefur verið ákveðið að á 100 árum, tímabili þriggja kynslóða, skuli auka skógarþekju Danmerkur um 100% úr 12,5% í 25%. Heildar flatarmál skógi vaxins lands í Danmörku er nú um 468,000 ha. Alls eru $\frac{3}{4}$ hlutar þessa lands í einkaeign en $\frac{1}{4}$ hluti eru ríkisskógar. Ríkisskógarnir eru að mestu leyti í umsjá SNS. Heildarframleiðsla á viði og timbri í dönsku skógunum er alls um 2 milljónir m³.

Einstaklingar, eignarhaldsfélög og sveitarfélög sem eiga og reka skóga geta sótt um stuðning til ýmissa skógræktaraðgerða. SNS leggur mat á hvert tilfelli fyrir sig. Stuðningur við skógrækt einstaklinga miðar þó fyrst og fremst að því að ná þeim aðal markmiðum sem sett hafa verið af umhverfisráðuneytinu, þ.e.a.s. skóga skal rækta með

sérstöku tilliti til umhverfis, vatnsverndar og útivistar. Nýskógrækt er þannig studd af opinberu fé um 70% en skógarhirðing og grisjun er styrkt allt að 100%. Tekjutap vegna búháttabreytinga er metin í hverju tilfalli og er greidd árlega í allt að 25 ár.

Nánari forsendur fyrir skógræktarstyrkjum til einstaklinga eru skilgreindir með eftirfarandi hætti: (Þýðing skýrsluhöfundar)

Tilgangurinn með styrkveitingum til einkaskóga er að styrkja skógrækt með markmiðum um að bæta timburframleiðslu með tilliti til landslagsþátta, náttúrufars, menningar, umhverfisþátta auk útivistar. Markmiðið er að bæta og viðhalda skóglendum og ræktunargrundvelli til að tryggja trjárækt og líffræðilegan fjölbreytileika vistkerfa.

Styrkjakerfinu er þannig ætlað (aðeins) að styðja framkvæmdir og breytingar á skógræktarsvæðum sem eru samfélagslega æskileg. Verkefni sem styrkt eru hjá einstaklingum eru aðallega verkefni sem rúmast ekki rekstrarlega innan einkarekstrar. Sem dæmi má nefna breytingar á votlendum skógræktarsvæðum sem ekki geta talist fjárhagslega arðbærar fjárfestingar. Með fjárstuðningi eykur samfélagið áhuga skógareigenda til að efla og bæta aðstæður fyrir dýr og plöntur á svæðunum. Hér er um að ræða langtíma jákvæðar breytingar á ástandi skógar og aukna skógarframleiðslu. Með styrkjum til einstaklinga er reiknað með að fyrr náist þau langtímamarkmið sem umhverfissráðuneytið hefur sett sér um tvöföldun skógarþekju Danmerkur.

Annað styrkjakerfi sem SNS stjórnar og úthlutar fjármunum úr er „Umhverfissjóðurinn“ (Naturforvaltningsmidler). Hlutverk sjóðsins er að styrkja einstaklinga og sveitarfélög og félög sem hafa á stefnuskrá sinni að endurskapa danska náttúru með auknu og fjölbreyttara dýralífi og gróðri, þar með talið skóglendi.

[Naturforvaltningsmidler - Skov- og Naturstyrelsen](#)

Hvert ár afsættes der beløb til "naturforvaltning" på finansloven til staten, som administreres af **Skov- og Naturstyrelsen** og omtales nærmere her. **Naturforvaltningsmidlerne** bruges til at genoprette naturområder for at forbedre levedemulighederne for det vilde dyre- og planteliv, at øge arealet af statsskove som et bidrag til en fordobling af Danmarks skovareal. <http://www.skovognatur.dk>

Reiknað er með því að um 50% af aukningu skóga í Danmörku fari fram á einkalöndum en 50% á landi í opinberri eign. Líkt og á Íslandi fara sveitarfélögin í Danmörku með

skipulagsvaldið og hafa þess vegna mikið að segja um framkvæmd skógræktar á sínum svæðum. Eignarhald á landi er með öðrum hætti en á Íslandi, en meirihluti lands er í eigu ríkis og sveitarfélaga. Því geta sveitarfélög haft meiri áhrif á framvindu skipulagsmála án þess að til eignarnáms eða skaðabóta komi. Sveitarfélög leita oft til SNS og bjóða fram land til skógræktar gegn þáttöku SNS í kostnaði við framkvæmdina.

Þegar áætlun liggur fyrir um ný skógræktarsvæði er áætlunin metin með tilliti til þeirra markmiða sem áður hefur verið lýst. Skógræktin skal þjóna þeim markmiðum að skapa möguleika á útivist, endurheimta glötuð landgæði og skapa skógarnáttúru. Eingöngu er heimilt að nota innlendar trjátegundir til skógræktarinnar. Skógræktaráætlunin er yfirfarinn af landslagsarkitektum SNS og gengið úr skugga um að hún uppfylli þau megin skilyrði sem eftirsótt eru.

Framkvæmd gróðursetninga er með þeim hætti að eingöngu eru notaðar 1–3 ára plöntur, útiræktaðar. Stærð þeirra getur verið frá 50 cm til 100 cm. Þar sem aðstæður leyfa er gróðursett með gróðursetningarvélum. Fjöldi plantna á ha. er oft um 2000 plöntur. Kostnaður við plöntukaup og gróðursetningu er verulegur (25,000 d.kr pr. ha.). Hirðing og illgresishreinsum þarf síðan að framkvæma í 2–3 ár eftir gróðursetningu. Samkvæmt skógræktaráætlunum SNS er óheimilt að nota plöntulyf til illgresiseyðingar en þess í stað er framkvæmd jarðvegsherfing. Án illgresiseyðingar er skógrækt varla framkvæmanleg á hinu frjósama ræktunarlandi.

4. Skipulag skógræktarsvæða og tengsl við skipulag sveitarfélaga

Skipulagsmál sveitarfélaga í Danmörku er í flestum megin atriðum lík þeim íslensku. Aðalskipulagsstigið er í höndum sveitarfélaga og á því stigi er sveitarfélögum ætlað að skipuleggja landnotkun bæði í landbúnaði og skógrækt. Við gerð aðalskipulagsins er ætlast til að sveitarfélög taki tillit til stefnumarkandi ákvarðana umhverfisráðuneytis um skógrækt og aukningu skóglendis sem og aukningu heildarskóglendis um 100% . Þannig þurfa að vera mjög ríkar ástæður fyrir því að heimilaður sé skógarruðningur vegna

skipulagsbreytinga. Ef þær aðstæður skapast að ryðja þurfi skógi vegna framkvæmda eru settar strangar kvaðir um mótvægisáðgerðir.

Landfræðilegar aðstæður í Danmörku eru um margt sérstakar. Landið er afar þéttbýlt eða 127 íbúar á km². Helstu landslagseinkenni eru flatlendið. Skógræktin verður að aðlaga sig þessum aðstæðum og er reyndar ætlað að vera þáttur í landslagsmótun og þáttur í að auka líffræðilegan fjölbreytileika. Vegna menningar og búsetu verður skóglendið víðast hvar ekki stórt og samfelld, heldur deilt upp af byggingarsvæðum, umferðaræðum og landbúnaðarsvæðum. Við þessar aðstæður þarf að taka sérstakt tillit til margra þátta þegar ná á þeim megin markmiðum sem skilgreind hafa verið í langtímaáætlunum um aukna skógarþekju landsins. Til þess að skógrækt sé sem mest í sátt við land og umhverfi hefur ríkið (umhverfisráðuneytið) gefið út leiðbeiningar um flokkun skógræktar. Landsvæðin eru flokkuð í jákvæð, hlutlaus og neikvæð svæði með tilliti til skógræktar. Samkvæmt þessari flokkun er skógrækt æskileg á jákvæðum svæðum. Um skógrækt þarf að fjalla sérstaklega á hlutlausum svæðum. Ekki er gert ráð fyrir skógrækt á neikvæðum svæðum. Þetta fyrirkomulag hefur reynst nokkuð vel og er fjallað um það í aðalskipulagi (tillögum) flestra sveitarfélaga.

5. Útivist í skógum og þjónusta við útivistarfólk

Eitt af megin markmiðum skógræktar í Danmörku er að skapa aðstæður til útivistar og náttúruupplifunar. Til þess að ná þessum markmiðum hefur SNS stuðlað að víðtækum framkvæmdum í opinberum skógum til þess að bæta aðgengi og auka fjölbreytileika skóganna. Hvert af hinum 19 skógræktarsvæðum hjá SNS hefur frumkvæði og sjálfstæði til að efla og auka tilboð á útivistarmöguleikum á sínu svæði. Til þess að ná sem bestum árangri eru stofnaðir formlegir áhugahópar um svæði eða einstakar framkvæmdir. Þessir hópar geta haft margvísleg áhugamál eins og til dæmis lagning reiðvega í skógum, fuglaskoðun o.fl. SNS getur veitt fé til að styrkja framkvæmdir sem áhugahóparnir standa fyrir eða til sérstakra skilgreindra verkefna. Til útivistarframkvæmda í ríkisskógum og einkaskógum er einnig hægt að sækja um fjármuni í „lottosjóðinn“ sem ver árlega

töluverðum upphæðum til þess að auka upplifun fólks í skógunum með framlögum til bygginga á leikvöllum, hjólreiðabrautum og göngu-og hlaupastígum.

Þó að útivistarframkvæmdir í skógum SNS séu umfangsmestar í grennd við þéttbýlisstaði sinnir stofnunin einnig útivistarframkvæmdum á öðrum svæðum. Árið 2008 var opnaður fyrsti þjóðgarðurinn í Danmörku *Thy Nationalpark* og í ágúst á þessu ári var opnaður annar þjóðgarður á *Mols Bjerge*. Unnið er að opnum þriggja annarra þjóðgarða. Dönsku þjóðgarðarnir eru einstakir að því leyti að innan þeirra er gert ráð fyrir að rúmist landbúnaður, ýmsar framkvæmdir, s.s. byggingaframkvæmdir og atvinnustarfsemi sem ekki brýtur í bága við sjálfbæra þróun.

Hvad er en dansk nationalpark?

En dansk nationalpark skal indeholde noget af den mest unikke og særprægede danske natur – og det kan være både til lands og til vands. Nationalparken bliver skabt i et tæt samspil mellem parkens bestyrelse, Miljøministeriet, kommuner, lokalsamfundet og organisationer. Frivillige aftaler er vejen frem.

Á dvalartíma mínum þessa tæpu tvo mánuði hjá SNS tók ég þátt í fundum, ráðstefnum og dagsferðum um ýmis málefni sem tengdust starfsemi SNS:

Dagsetning	Fundir, ferðir og ráðstefnur
23. – 24. september	Ferð um skóga Kaupmannahafnar. Ráðstefna um fornminjar í skógum.
5. október	Heimsókn í Evenskov í Næstved. Jarðvegsathugun og stígagerð.
7. – 8. október	Heimsókn og ráðstefna í Mols þjóðgarðinn á Jótlandi.
21. október	Heimsókn í skógræktarsafnið í Hørsholm og skóghskólann í Nødebo.
23. október	Skoðuð útivistarsvæði í Vestskoven.
27. október	Dyrehavsskoven, Jægersborg. Veiðilendur og útivist.

Þakkar orð

Um leið og ég sendi skýrslu þessa um skiptidvöl mína hjá SNS í Danmörku til fjármálaráðuneytis, Skógræktar ríkisins og Skov- og Naturstyrelsen í Danmörku vil ég þakka af heilum hug fyrir það tækifæri að fá að kynna starfsemi, rekstri og starfsfólki dönsku skógræktarinnar. Dvölin var í senn fræðandi og endurvekjandi. Áhersla var lögð á að kynna viðfangsefnum og úrlausnum sem ég er að fást við í mínum daglegu störfum hjá Skógrækt ríkisins. Það er von mín að sem flestir ríkisstarfsmenn fái að njóta möguleikanna sem slíkt samstarf býður.

Akureyri, 22. nóvember, 2009,

Hallgrímur Indriðason